

Розділ V

ОГЛЯДИ АРХІВНИХ ФОНДІВ

Вікторія Ткаченко

КІНОХРОНІКА ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ФОТОКІНОУПРАВЛІННЯ (ВУФКУ)

Становлення українського кінематографа відбувалося в складний період ідеологічних, політичних й національних протистоянь.

На початку 1919 р. у Харкові розпочав діяльність при Всеукраїнській раді мистецтв Народного комісаріату освіти УСРР Всеукраїнський кінокомітет¹, головним завданням якого було керівництво, управління та нагляд за фото-і кінопромисловістю України. У березні 1922 р. його реорганізовано у Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ). На підставі наказу Головопосвіти від 11 квітня 1922 р., а також спільного наказу народних комісаріатів внутрішніх справ та освіти УСРР від 24–27 квітня 1922 р. йому надавалося монополне керівництво управлінням усіма кінематографами України і всіма підприємствами фотокінопромисловості².

Незважаючи на суперечливу, національно-культурну політику більшовицької партії і органів радянської влади на Україні, якраз на 20-ті рр. ХХ ст. припадає суттєвий етап в історії українського кіно. Кінематограф республіки розпочинався з кінохроніки, що фіксувала події, факти, біографії, безпосередніх учасників подій. Орієнтація на неї була зумовлена історичним часом.

Історію розвитку вітчизняного кіномистецтва відображено в багатьох наукових дослідженнях українських та зарубіжних авторів. У працях І. Корнієнка, Г. Журова, О. Шимона, В. Кудіна та інших науковців³ проаналізовано процес становлення і розвитку українського кінематографа, дотримуючись визначених тоді ідеологічно-партійних позицій. Вони містять також розділи, присвячені хронікально-документальному кіно ВУФКУ. Проте не всі з них відобразили це питання в повному обсязі. Окремі автори помилково подали інформацію про дати зйомок, авторів та назви кінохронікальних випусків. Нині є багато робіт біографічного та мемуарного характеру, що стосуються різних аспектів діяльності українських акторів,

режисерів, сценаристів, операторів. Вони містять цінні фактичні матеріали щодо історії кінематографа 20-х рр. Проте відомості про зйомку кінохроніки в них висвітлено побіжно і частково.

У 1962 р. в Нью-Йорку вийшла «Історія українського кіна» Б. Береста – цінна своїм неупередженим висвітленням історична розвідка. Розглянувши питання випуску кінохроніки та її значення, автор наголосив: «...Агітаційні та хронікально-документальні фільми в часи визвольних змагань та громадянської війни були чорновим матеріалом, що на ньому вчилися молоді українські режисери... На короткометражних документальних фільмах легше було молодим режисерам українського кіно пізнавати свої недосягнення і виправляти помилки... Вони навчили молодих режисерів самостійно мислити і творити»⁴.

У 2001 р. в Парижі побачила світ монографія Л. Госейка «Історія українського кінематографа». Працю перекладено і видано українською мовою в 2005 р. В розділі «ВУФКУ 1922–1929» стисло проаналізовано випуски кінохроніки⁵.

Цінним джерелом для вивчення діяльності ВУФКУ є статті в періодичній пресі за 1922–1930 рр. Зокрема, це стосується публікацій журналу української кінематографії «Кіно» та «Кіногазети». На їхніх сторінках друкувалася інформація про випуски хроніки ВУФКУ, її зміст, порушувалися питання щодо завдань та значення кінохроніки. Досліджуючи журнали і газети 1920-х рр., нам вдалося виявити інформацію, що допомогла уточнити назви, авторів, дати випусків збереженої в Центральному державному кінофотофоноархіві України імені Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України) кінохроніки.

Короткий аналіз історіографії свідчить, що досі не існує узагальненого дослідження, яке б у повному обсязі розкривало важливу ділянку діяльності ВУФКУ – виробництво кінохроніки – цінне джерело вивчення історії України за 1920-ті рр.

Автор пропонованої читачам статті ставить завдання на основі документів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), матеріалів друкованих періодичних видань того часу та спогадів, якомога повніше розкрити діяльність ВУФКУ зі створення хронікально-документальних фільмів та кіноперіодики. Збережені в ЦДКФФА України 185 назв кінодокументів ВУФКУ (серед них 7 фільмів, 2 спецвипуски та 176 кіножурналів) надають можливість проаналізувати різнобічну тематику документальних зйомок з актуальних проблем життя тодішньої України.

З початку діяльності ВУФКУ в його підпорядкуванні були Одеська та на правах оренди Ялтинська кінофабрика, знімальні бази в Києві та Харкові. У 1928 р. на власні кошти ВУФКУ збудувало Київську кінофабрику.

Серед перших фільмів, випущених Одеською кінофабрикою 1922 р., був кінофільм «Від темряви до світла»* (режисер М. Капчинський, оператор Г. Дробін)⁶, присвячений ліквідації неписьменності. Він поєднував ігрові епізоди з документальними кадрами. Єдиним актором у цьому фільмі був його автор М. Салтиков, роль лікаря виконував В. П. Філатов – майбутній професор, академік, Герой соціалістичної праці⁷.

У ЦДКФФА України зберігається чотири частини кінофільму «Голод і боротьба з ним»⁸, створеного Одеською кінофабрикою 1922 р. в 5-ти частинах. Через відсутність першої частини кінофільму, його автори залишалися невідомими. І тільки тепер, завдяки повідомленням газет та журналів за 1920-ті рр. вдалося встановити авторів фільму: режисер М. Капчинський, режисер-постановник М. Салтиков, оператор Г. Дробін⁹. У фільмі використано документальні кадри, зняті операторами Л. Форестьє та Є. Славинським про голод на Півночі¹⁰.

Цікаві факти навів у своїх спогадах М. Капчинський про труднощі, що виникли під час зйомок фільму: «За сценарієм необхідно було показати, що промисловість працює, а в той час в Одесі не диміла жодна труба – промисловість завмерла... В топку заводу штучних вод, над яким нависала велика труба, накидали всякого ганчір'я, мішків, залили смолою, побризкали бензином і підпалили. Із труби повалив густий дим – так ефектно зняли «ожилий» завод. Зняти один із центральних епізодів допоміг голова Одеського губвиконкому, колишній моряк В. Аверін, який на своєму автомобілі (єдиному в Одесі) підібрав

* Інформація про збереженість фільму відсутня. Це ж саме означають й подальші позначення зірочкою.

жінку з голодним запамороченням і відвіз її до лікарні. Епізод вийшов дуже правдивим і драматичним...»¹¹

У тодішній місцевій пресі писалося: «Місяць тому ВУФКУ запропонувало Одеському окружному відділенню фотокіноуправління поставити і зняти за надісланим із Харкова сценарієм кінофільм «Голод і боротьба з ним». І ось місяць напруженої праці, скаженої роботи, поспіху, місяць листопада, коли оператор і режисер мали всього п'ять сонячних днів – дали цю першу велику картину Одеської кінофабрики. Розкриваючи всі причини голоду – громадянська війна, розруха і засуха – фільм малює жахливі картини спустошених сіл, голоду в містах, усі жахи, пережиті Україною за минулий важкий голодний рік. Фільм хвилює і зворушує. Картина становить інтерес і для Європи, де вона, як і в Америці буде мати безсумнівно великий успіх»¹². Труднощі виникали з тиражуванням фільму. Позитивної плівки вдалося знайти лише на дві копії. Його демонстрували в Одесі, Харкові, районах, навіть відправлено у Москву для показу на Всеросійському з'їзді рад¹³.

До п'ятої річниці жовтневих подій 1917 р. режисер В. Гардін створив фільм «Великий Жовтень»* (1200 м) з використанням раніше знятих кадрів кінохроніки. Реввійськрада оголосила ВУФКУ подяку за фільм¹⁴.

З 1923 р. ВУФКУ зроблено перші спроби випускати хронікальні періодичні кіножурнали. За цей рік у ЦДКФФА України зберігається чотири випуски кіножурналу «Хроніка ВУФКУ» і один спецвипуск про роботу 7-ї Всеукраїнської партійної конференції¹⁵. Загальну кількість випущених за цей рік кіножурналів не встановлено.

У 1922 – 1923 рр. ВУФКУ створено виробничі фільми «Державна експортна компанія»*, «Державні суднобудівні заводи ім. Марті і Бадіна в Миколаєві»*, «Державне пароплавство Чорного і Азовського морів»* тощо. Загальний метраж фільмів – 22000 м, хроніки – 3600 м¹⁶.

Починаючи з жовтня 1924 – 1926 рр. щомісячно виходив кіножурнал «Кінотиждень «Маховика», яких у ЦДКФФА України зберігається лише два номери (№ 5, 6) за 1925 р.¹⁷ Він, призначений здебільшого для клубних екранів міста і села¹⁸, кіножурнал дуже швидко завоював популярність і з успіхом демонструвався в комерційних кінотеатрах. За різними даними періодичність його випусків досягла 13–14 номерів щорічно. Повідомлялося, навіть, про 19 щорічних номерів тиражем 8 примірників кожний¹⁹.

Нині встановлено зміст першого та другого номерів журналу «Маховик». Перший із них вклю-

чав агітфільми «Доброхім» і «Октябрина», документальний нарис «Ленінград після повені» та кінохроніку. До другого ввійшли: епізод боротьби робітників-арсенальців Києва за встановлення радянської влади, сюжет «За чорне золото» – розповідь про події громадянської війни на Донбасі, кінонарис «Асканія-Нова», ігровий сатиричний випуск «Генерал з того світу», хроніка та ін²⁰.

Відомий український кінохронікер Л. Могилевський у доповідній записці дирекції Одеської кінофабрики ВУФКУ писав 1924 р.: «Спостерігаючи за постановкою роботи з кінохроніки на Україні і враховуючи колосальне значення такої, що може відіграти велику роль у справі злиття міста і села, у справі інформації і просвіти мас, доходиш висновку, що в постановку кінохроніки необхідно внести низку значних поправок і дати їй певний напрямок»²¹. Далі він розкриває своє бачення хроніки, зокрема: «хроніка повинна бути своєчасною і злободенною, висвітлювати всі події, досягнення, показувати життя, яким воно є, щоб змонтована в той же день хроніка з написами відправлялася до Харкова; вся хроніка повинна бути облікована; знімання кінохроніки проводити за раніше затвердженим планом; до штату правління ВУФКУ ввести групу у складі завідувача кінохронікою, оператора і адміністратора»²². Таке ставлення до кінохроніки допомогло йому пізніше створити унікальні документальні фільми.

Починаючи з 1927 р., виробничими планами ВУФКУ передбачався щотижневий випуск кінохроніки²³. Цей рік прийнято вважати початком систематичного випуску хроніки в Україні. До виробничого відділу ВУФКУ було включено підвідділ кінохроніки, розроблено інструкцію. У ній зазначалося: в республіці створюється декілька центрів для зйомок кінохроніки; кореспонденти повинні подавати до правління ВУФКУ щомісячний чи двотижневий орієнтовний план зйомок; вся без винятку знята хроніка в той же день мала бути вписаною до спеціальної книги²⁴.

З жовтня 1927 р. ВУФКУ розпочало випускати хронікальний кіножурнал «Кінотиждень»²⁵, що висвітлював події політичного господарського, наукового, технічного, культурного характеру всесоюзного і місцевого значення. За виробничим планом 1927–1928 рр. передбачалося випустити 52 числа його, на що було асигновано 46222 крб.²⁶ Друкований орган ВУФКУ «Кіногазета» писала у жовтні 1928 р.: «Рік уже регулярно виходить кінохроніка ВУФКУ. Рік проводиться вперта боротьба за просування хроніки в маси кіноглядачів. Протягом цього короткого часу кінохроніка досягла значних успіхів. І тому з таким підвищеним

інтересом до неї 1 жовтня пройшли багатолюдні збори в Будинку кіногромадськості, присвячені першій річниці кінохроніки»²⁷. У цей час ВУФКУ мало корпункти та власних кореспондентів по всьому Радянському Союзу, в Америці, Франції, Італії, Німеччині, Індії, Марокко, Персії²⁸. Про це свідчать сюжети «За кордоном» у збережених кіножурналах.

Правління ВУФКУ видало розпорядження, щоб вся лабораторна робота з кінохронікою проводилася поза чергою, була класифікована, облікована і щоб питання ставилося так: «Якщо вранці ми дізнаємося про виверження Везувію чи арешт Марті, то увечері ці кадри мають демонструватися в кінотеатрах...»²⁹ «Хроніка мусить дати чітке та ясне уявлення про те, – писалося в журналі «Кіно», – в чому полягає найголовніший зміст сьогоднішніх днів, це – натхненна праця щодо зміцнення економічної сили країни. Кінохроніка має зафіксувати все наше багате і розмаїте життя»³⁰.

Із випущених 1927 р. 52 чисел кіножурналу «Кінотиждень ВУФКУ» в ЦДКФФА України зберігається лише 16, із 52 чисел 1928р. – 33. 1929 р. кіножурнал змінив назву: перші 17 випусків вийшли під назвою «Кінотиждень», решта – (до кінця діяльності ВУФКУ) під назвою «Кіножурнал». З 70 випусків кіножурналу 1929 р. збереглося 58, з 68 випусків 1930 р. – 63.

Живий калейдоскоп тогочасного економічного, суспільно-політичного і культурного життя України зафіксовано у збережених кіножурналах ВУФКУ. Серед тем, що найбільше привертала увагу кінодокументалістів, – індустріалізація країни: будівництво Дніпрогесу³¹, Харківського тракторного заводу³², Азовсталі³³, новотрубного заводу в Маріуполі³⁴, реконструкція металургійних підприємств у Запоріжжі, Дніпропетровську, Донецьку, Луганську³⁵, спорудження теплових електростанцій³⁶. Це далеко не повний перелік об'єктів, відображених у кадрах кінохроніки. Широко подано в кіносюжетах зміни в сільськогосподарському виробництві – перші спроби колективного обробітку землі, створення перших комун, колгоспів. Червоні валки з хлібом, колективне здавання хліба державі стали чи не обов'язковою темою майже кожного кіножурналу³⁷. Культурне будівництво республіки представлено кіносюжетами про театр «Березіль», очолюваний Лесем Курбасом, з відомими акторами М. Крушельницьким, І. Мар'яненком, Г. Бабаївною, А. Бучмою та ін.³⁸ про гастролі капели «Думка» в Парижі³⁹, святкування 10-х роковин українського драматичного театру імені Івана Франка⁴⁰, закладан-

ня пам'ятника Т. Г. Шевченку в Харкові⁴¹, про відкриття пам'ятника Кобзареві в с. Шевченкове⁴², музею М. Коцюбинського у Вінниці⁴³ тощо.

Кінокадри зафіксували будівництво Київської кіностудії⁴⁴, робочі моменти на знімальних майданчиках кінофабрик ВУФКУ при зйомках художніх фільмів⁴⁵, багато з яких, на жаль, не збереглося, і тим більшу цінність становить документальна інформація кіноперіодики.

Кінохронікери ВУФКУ засвідчили знищення багатьох культових споруд або перетворення їх під заклади культури у період боротьби з церквою і релігією⁴⁶.

Багато іншої важливої інформації містить кінохроніка ВУФКУ, збережена у ЦДКФФА України.

Серед хронікальних стрічок на актуальну тему, що стала провідною в тогочасному документальному кіно, був кінофільм Г. Затворницького «Дніпрогес»⁴⁷. Розкриваючи тему грандіозної будівлі на Дніпрі, режисер прагнув розповісти про втілення в життя плану електрифікації країни. Фільм користувався успіхом у глядачів, демонструвався на Всеукраїнській зразковій виставці народного господарства та на міжнародних виставках у Чехословаччині й Голландії⁴⁸.

Зберігся кінофільм «Дніпробуд»⁴⁹, створений 1927 р. Одеською кінофабрикою ВУФКУ. До нього входить мультиплікат про будівництво Дніпрогесу, зняті члени правління будівництва І. Г. Олександров, Н. П. Богданов, Б. К. Вікторов, О. М. Вінтер, Е. І. Квірінг.

У 2002 р. Берлінський фільмоархів передав до ЦДКФФА України кінофільми ВУФКУ, що демонструвалися в Німеччині в 1920-х рр. Серед них – документальні фільми «Відродження Миколаївського морського торговельного порту» (1925)⁵⁰ та «Землетрус» в Ялті (1928)⁵¹.

Водночас з документальними короткометражками, що оперативно висвітлювали конкретні факти і явища життя, ВУФКУ випускало фільми оглядового характеру, на історико-революційні теми та ін. Зокрема, у фільмі «Київ»*, (режисер С. Чарський, оператор Д. Сода) йшлося про історичне минуле міста, його культурні пам'ятки, про промислове будівництво. У фільмах «Конча-Заспа»* (режисер В. Заноза, оператор Г. Хімченко), «Перлина степу»* (режисер М. Капчинський, оператор М. Балухтін) йшлося про заповідники України⁵².

Поширеним жанром став кінонарис, який відображав індустріалізацію країни. Особливо помітними були фільми «Комсомолія»* (режисер Я. Печорін, оператор Д. Сода), «Дніпро»* (оператор Д. Сода), «ХЕМЗ»* (режисер А. Вінницький, оператор Г. В'юнник), «Перший тракторний»* (ре-

жисер О. Швачко, оператор М. Балухтін), «Луганськ»* і «Донбас»* (автор-оператор Б. Цейтлін) та ін.⁵³

Кінохроніці, як пропагандисту свого часу, критична думка 1920-х рр. відводила чільне місце. Діяльність українських документалістів відзначалася в республіканській та центральній пресі. Зокрема, журнал «Советский экран» писав: «Досвід кінохроніки в Україні необхідно використати й іншими організаціями країни»⁵⁴.

Кінець 1920-х рр. у розвитку української кінохроніки пов'язаний з «кіноками» – групою молодих документалістів, яку очолив Дзига Вертов (Денис Аркадійович Кауфман). Він почав працювати у ВУФКУ навесні 1927 р. і до 10-ї річниці жовтневих подій створив документальний кінофільм в 5-ти частинах «Одинадцятий»⁵⁵. В основу цього кінотвору покладено тему будівництва Дніпрогесу. Автор прагнув створити патетичну кінопоему, оспівати трудовий ентузіазм людей. Виступаючи під час обговорення фільму, Дзига Вертов підкреслював, що намагався розвинути свої пошуки в сфері «найчистішої кіномови», розрахованої на глядачеве мислення, разом з тим зробити свою річ «соціалістичною мовою»⁵⁶. Фільм «Одинадцятий» прихильно зустріла громадськість. Лише за три дні його переглянули десять тисяч глядачів. Фільм називали зримою симфонією, документом доби⁵⁷.

Про його популярність свідчить також архівний документ, в якому йдеться про те, що серед експонатів на Кельнську виставку ВУФКУ вирішило направити повнометражний неігровий фільм «Одинадцятий»⁵⁸.

Зовсім інакше сприйнято фільм Дзиги Вертова «Людина з кіноапаратом»* (1929). За допомогою кінокамери автор, зафіксувавши різноманітні побутові, життєві явища Харкова, Києва, Одеси та Москви, хотів показати життя міста протягом одного дня. Він застосував монтаж дуже коротких фрагментів, а це ускладнювало сприйняття матеріалу.

Вплив естетичних засад Дзиги Вертова, його принципів побудови публіцистичного твору на сучасну тему був помітний у фільмах й інших документалістів. Це стосується, насамперед, творчості М. Кауфмана – брата та постійного співавтора Дзиги Вертова. У 1928 р. він зняв стрічку «Ясла»*, присвячену дітям України.

У 1929 р. вийшов фільм М. Кауфмана «Навесні»* («Весна») – це кінонарис про соціалістичну реконструкцію країни. Українська преса писала про нього: «Підпорядковуючи окремі минулі факти загальній провідній ідеї, Кауфман перетворює факти на явища, а конкретну весну 1929 р. на

весну радянської країни, на весну історії, що відбиває в собі весняну молодість нашої доби»⁵⁹.

У ЦДКФФА України зберігається документальний фільм ВУФКУ виробництва 1929 р. «Нариси радянського міста»⁶⁰ (режисер Д. Дольський, оператор Ю. Тамарський), в якому висвітлено життя тодішньої столиці України – міста Харкова.

Наприкінці 1920-х рр. ВУФКУ розпочало створювати кінолітопис, покликаний відтворити історію країни – події революції, громадянської війни, відбудовчий період, зміни в житті народу тощо.

У 1927 р. режисер Л. Могилевський на основі хронікального матеріалу створив історико-документальний фільм «Як це було»*. Наступного року було змонтовано повнометражний кінофільм «Документи епохи»⁶¹, (співавтор Я. Габович), куди увійшли оригінальні зйомки від початку Першої світової війни до святкування 10 річниці Жовтневої революції.

У фондах ЦДАВО України зберігся документ – заява Л. Б. Могилевського керуючому виробництвом ВУФКУ П. Нечесі⁶², в якому йдеться про те, що за декілька місяців до жовтневих свят ВУФКУ одержало від Народного комісаріату освіти України розпорядження змонтувати історико-хронікальний фільм. Роботу доручили двом співробітникам, які переглянувши стару хроніку, дійшли висновку, що з неї нічого зробити не можна. І тоді Л. Могилевський взяв ініціативу на себе і за 15 днів створив фільм у 3-х частинах «Як це було» (1000 м). Його демонстрували в усіх містах України.

Після цього вдалого експерименту Л. Могилевський звернувся до правління ВУФКУ з пропозицією змонтувати великий хронікальний фільм «Сторінки доби» (ймовірно, перший задум автора щодо його назви був такий). Л. Могилевський та Я. Габович написали монтажний план, склали кошторис на суму 4500 крб., які правління ВУФКУ не затвердило. Незважаючи на відсутність угоди з управлінням, автори декілька разів переробляли монтажний план. Працюючи впродовж 7 місяців виключно вечорами, автори переглянули тисячі метрів позитивної і негативної плівки з архіву ВУФКУ та прокатної контори, знайшли у приватних осіб виключної цінності кадри. Через 9 місяців фільм вийшов на екрани.

У фільмі «Документи епохи» не подано повної картини тодішніх подій в Україні. Його кадри відтворили: події Першої світової війни, Лютневої демократичної революції, жовтневого збройного перевороту в Петрограді, українських національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.; зруйноване війною народне господарство, початок його відбудови, окремі моменти економічного, культур-

ного та наукового будівництва першого десятиріччя Радянської влади; міжнародне становище. Серед учасників тогочасних подій показано імператора Росії Миколу II та його сім'ю, членів Тимчасового уряду: О. Керенського, П. Мілюкова, М. Терещенка, голову Тимчасової ради Державної Думи М. Родзянка, керівника більшовицької партії В. Леніна, голову Української Центральної Ради М. Грушевського, голову Генерального секретаріату УЦР В. Винниченка, гетьмана України П. Скоропадського, голову Директорії УНР С. Петлюру, російських військових діячів А. Денікіна, П. Врангеля та ін.

Після перегляду фільму «Документи доби» відомий режисер Г. Затворницький у своїй статті дав йому таку оцінку: «Можна з певністю сказати, що фільм дуже цінний і матиме величезне соціальне значення, особливо через 50–100 років, як справжній історичний «Документ доби»⁶³. Його по праву називають скарбницею української кінодокументалістики. За 50 років зберігання в архіві він використовувався близько 500 разів. А загалом до кінодокументів ВУФКУ користувачі зверталися понад 7000 разів.

Документальні кадри виробництва ВУФКУ лягли в основу створення багатьох документальних та художніх стрічок як українських, так і зарубіжних авторів. Вони використовуються для створення телепередач, репортажів, інформаційно-аналітичних випусків, експозицій музеїв, ілюстрацій різних видань, організації виставок тощо.

Для організації ефективного використання інформації документального кінофонду ЦДКФФА України 1969 р. видано анований каталог кіножурналів та документальних фільмів виробництва українських студій 1923–1941 рр.⁶⁴, доповнене і перероблене видання якого буде здійснено 2006 р.

1920-ті рр. були для українського кінематографа роками становлення і творчих пошуків. Від фіксації на кіноплівку важливих фактів і подій відбудовчого періоду та соціалістичних перетворень кінодокументалісти перейшли до осмислення життєвих явищ, створюючи фільми на актуальні публіцистичні теми. Кінохроніка була в той час однією з провідних форм відтворення дійсності. Стаття не є завершеним дослідженням теми. Перспективним залишається вивчення питання збереженості кінохроніки ВУФКУ в інших архівосховищах.

¹ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 674, арк. 1.

² Там само, спр. 776, арк. 10.

³ Корнієнко І. С. Українське радянське кіномистецтво: 1917–1929. – К., 1959; *Він же*. Кіно і роки. – К., 1964; Жукова А. Є., Журов Г. В. Українське радянське кіномис-

тецтво: 1930–1941: Нариси. – К., 1959; *Журов Г.* З минулого кіно на Україні. – К., 1959; *Шимон О.* Сторінки з історії кіно на Україні. – К., 1964; *Шимон А. А.* Страницы биографии украинского кино. – К., 1974; *Кудін В. О.* Кіно радянської України : Короткий нарис. – К., 1974; Історія українського радянського кіно 1917–1930. В 3 т. – К., 1986. – Т. 1.

⁴ *Берест Б.* Історія українського кіна. – Нью-Йорк, 1962.

⁵ *Госейко Л.* Історія українського кінематографа. – К., 2005. – С. 21–58.

⁶ *Капчинський М.* Біля Чорного моря // *Кіно-коло.* – 2003. – № 18. – С. 79.

⁷ *Поляновский М.* В далеком двадцать втором // *Советский экран.* – 1969. – № 12. – С. 19.

⁸ ЦДКФФА України, од. об. 138.

⁹ *Капчинський М.* Біля Чорного моря... – С. 79.

¹⁰ *Шимон О. О.* Страницы биографии украинского кино. – К., 1974. – С. 80.

¹¹ *Поляновский М.* В далеком двадцать втором // *Советский экран.* – 1969. – № 12. – С. 19.

¹² Силуэты. – 1922. – № 1. – С. 16.

¹³ Там само. 1923 – 1924. – № 15. – С. 11.

¹⁴ *Гардин В. Р.* Воспоминания. – М., 1952. – С. 17.

¹⁵ ЦДКФФА України, од. зб. 1338, 1341, 1342, 1348, 1681.

¹⁶ ЦДАВО України, ф. 1238, оп. 1, спр. 18, арк. 46.

¹⁷ ЦДКФФА України, од. об. 1339, 1340.

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 1238, оп. 1, спр. 18, арк. 226.

¹⁹ *Шимон А. А.* Страницы биографии украинского кино. – К., 1974. – С. 106.

²⁰ *Комуніст.* Харків – 1924. – 22, 25 жовт.

²¹ ЦДАВО України, ф. 1238, оп. 1, спр. 125, арк. 343.

²² Там само.

²³ Там само, спр. 98, арк. 3.

²⁴ Там само, спр. 125, арк. 350.

²⁵ Там само, арк. 209.

²⁶ Там само, спр. 98, арк. 3.

²⁷ *Кіногазета.* – 1928. – № 3 – 18 жовт.

²⁸ Там само. – № 1. – 1 верес.

²⁹ ЦДАВО України, ф. 1238, оп. 1, спр. 125, арк. 346.

³⁰ *Увагу кінохроніці // Кіно.* – 1927. – № 3. – С. 3.

³¹ ЦДКФФА України, од. об. 1353, 1369, 1370, 1378, 1400, 1425, 1442, 1458, 1466, 1472, 1486, 1489, 2597, 3054.

³² Там само, од. об. 1444, 1446, 1469, 1486.

³³ Там само, од. об. 1493.

³⁴ Там само, од. об. 1457.

³⁵ Там само, од. об. 1395, 1397, 1400, 1414, 2601.

³⁶ Там само, од. об. 1378, 1393, 1443, 1454, 1457, 1461, 2606, 3049.

³⁷ Там само, од. об. 1361, 1367, 1368, 1376, 1388, 1391, 1402, 1417, 1421, 1425, 1426, 1430, 1431, 1448, 1451, 1453, 1467, 1473, 1477, 1481.

³⁸ Там само, од. об. 1401, 1448, 2601.

³⁹ Там само, од. об. 1396.

⁴⁰ Там само, од. об. 1446.

⁴¹ Там само, од. об. 1447.

⁴² Там само, од. об. 1467.

⁴³ Там само, од. об. 1366, 1428.

⁴⁴ Там само, од. об. 1349, 1354, 1385.

⁴⁵ Там само, од. об. 1354, 1359, 1360, 1362, 1386, 2597, 2601, 2606, 3052, 3055, 3056.

⁴⁶ Там само, од. об. 1345, 1369, 1394, 1399, 1412, 1442, 3058.

⁴⁷ *Історія українського радянського кіно.* Т. 1. – К., 1986. – С. 46.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ ЦДКФФА України, од. об. 3054.

⁵⁰ Там само, од. об. 12092.

⁵¹ Там само, од. об. 12095.

⁵² *Історія українського радянського кіно.* Т. 1. – К., 1986. – С. 46.

⁵³ Там само.

⁵⁴ *Советский экран.* – 1928. – № 42. – С. 7

⁵⁵ ЦДКФФА України, од. об. 7345.

⁵⁶ *Дзита Вертов.* Статті, дневники, замысли. – М., 1966. – С. 104.

⁵⁷ *Син І.* Документи доби // *Кіно.* – 1928. – № 2. – С. 8–9.

⁵⁸ ЦДАВО України, ф. 1238, оп. 1, спр. 108, арк. 187.

⁵⁹ *Кіно.* – 1929. – № 19. – С. 9.

⁶⁰ ЦДКФФА України, од. об. 1435.

⁶¹ Там само, од. об. 593.

⁶² ЦДАВО України, ф. 1238, оп. 1, спр. 145, арк. 138.

⁶³ *Затворницький Г.* Документи доби // *Кіно-газета.* – 1928. – № 4. – 15 листоп.

⁶⁴ *Кинолетопись.* Аннотированный каталог киножурналов и документальных фильмов украинских студий (1923–1941). – К., 1969.

Вікторія Вовченко

ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД КООПЕРАТОРА І ЛІТЕРАТОРА МИКОЛИ ВАСИЛЬОВИЧА ЛЕВИТСЬКОГО (1859–1936): ПОХОДЖЕННЯ, СТРУКТУРА, ЗМІСТ

Ім'я М. В. Левитського як кооператора і активного провідника просвітницьких ідей було широко відомим в Російській імперії та за її межами¹ Розуміючи важливість документальної спадщини, Микола Васильович збирав архівні документи з юнацького часу, однак, перший його архів частково загинув ще 1922 р., про що він писав у спогадах. Нині його архів зберігається в Інституті рукопису На-

ціональної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ф. 327). Науковий опис цього архіву здійснено у 1980-х рр. Т. І. Воронковою, науковим співробітником відділу рукописів тоді Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. Принципи систематизації нею архівних документів спиралися на основні методичні підходи – за видами і групами документів відповідно до напрямів його